
РОЗДІЛ II. НАУКИ ДОКУМЕНТНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЦИКЛУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

УДК 373.3.015.31:316.77

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Ткаченко Л. В.

У статті досліджуються поняття «комунікація», «комунікативна культура». Комунікативна культура особистості розглядається як результат інкультурації і показник «культурної адаптованості» особистості.

Особлива увага в статті приділяється комунікації як зв'язку, що дає підстави розглядати культуру як систему. Культура особистості формується в процесі життєдіяльності людини, шляхом освоєння нею навколишнього світу, пристосування до своїх потреб. Людина є членом різних спільнот, і її зв'язок із суспільним оточенням має не однобічний, а різнобічний характер.

Тому, кожна людина має змогу використовувати для свого самовизначення різноманітні елементи, які впливають з численних її зв'язків із суспільним середовищем.

Розглянуті різноманітні чинники, які необхідно враховувати при вирішенні проблеми формування комунікативної культури особистості.

Ключові слова: комунікація, комунікативна культура, молодший школяр, соціалізація, інкультурація.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Ткаченко Л. В.

В статье исследуются понятия «коммуникация», «коммуникативная культура». Коммуникативная культура личности рассматривается как результат инкультурации и показатель «культурной адаптированности» личности.

Особое внимание в статье уделяется коммуникации как связи, что дает основания рассматривать культуру как

систему. Культура личности формируется в процессе жизнедеятельности человека, путем освоения окружающего его мира, приспособления окружающей среды к своим потребностям. Человек является членом различных сообществ, и его связь с общественным окружением имеет не односторонний, а разносторонний характер.

Поэтому, каждый человек имеет возможность использовать для своего самоопределения различные элементы, которые вытекают из многочисленных его связей с общественной средой.

Рассмотрены различные факторы, которые необходимо учитывать при решении проблемы формирования коммуникативной культуры личности.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная культура, младший школьник, социализация, инкультурация.

FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF YOUNG SCHOOLBOYS

Tkachenko L. V.

The article examines the notion of «communication», «communicative culture». The communicative culture of the individual is considered as the result of inculturation and the indicator of «cultural adaptability» of the individual.

Special attention is paid to communication as a connection, which gives grounds for considering culture as a system. Personality culture is formed in the process of human life, through its development of the surrounding world, adapting the environment to their needs. A person is a member of various communities, and its connection to the social environment is not one-sided but of a multi-faceted.

Therefore, each person has the opportunity to use various elements for his own self-determination, which follow from his numerous connections with the social environment.

Various factors, which should be taken into account when solving the problem of forming a communicative personality culture are considered.

Key words: communication, communicative culture, junior schoolboy, socialization, inculturation.

Постановка проблеми. Розвиток засобів масової комунікації і викликані ним зміни в житті суспільства і окремого індивіда обумовили потребу в осмисленні комунікативної культури як соціально-культурного феномена багатьма науками: філософією, культурологією, соціологією, психологією, педагогікою, лінгвістикою, політологією.

Питання формування комунікативної культури особистості завжди були в центрі уваги педагогіки і досліджувалися в багатьох аспектах (культура спілкування, поведінки, міжособистісних відносин, мовленнєва культура).

У педагогіці це знайшло відображення в обґрунтуванні педагогічних цілей, адекватних актуальним соціокультурним проблемам, і в розробці відповідних педагогічних технологій. Сказане повною мірою відноситься до сучасного етапу розвитку суспільства, що супроводжується кардинальними змінами в системі інфокомунікацій і в комунікаційних технологіях.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вихованню комунікативної культури, комунікативних умінь і навичок школярів присвячені роботи сучасних дослідників: Н. Васильєвої, Н. Воробйової, К. Гончара, В. Грехнева, В. Кан-Калика, І. Комарової, О. Корніяки, С. Мусатова, А. Сайфутдінової, Т. Снегирьової, В. Соколової, Л. Паламар, В. Полторацької, Г. Сагач, В. Тернопільської, В. Штифурак, Е. Яценко та інших.

Мета статті – проаналізувати особливості формування комунікативної культури молодших школярів у процесі дозвілльєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Науковий інтерес до формування комунікативної культури в шкільному віці визначається необхідністю своєчасного виховного впливу з метою попередження підліткових «комунікативних проблем», про які багато говориться сьогодні.

Поняття «комунікативна культура» використовується у різних значеннях. Найчастіше на його тлумачення впливає семантичне наповнення поняття «комунікація». Тому в ряді випадків під нею розуміють культуру спілкування, культуру взаємовідносин між людьми, культуру поведінки, мовленнєву

культуру, систему функціонування засобів масової інформації (комунікації) тощо.

Поняття «комунікація» походить від латинського «communis» – робити загальним, зв'язувати, спілкуватися; «communicatio» – повідомлення, передача. З цього випливає, що в різних випадках воно може набувати різного змісту, оскільки адекватно перекладені поняття не є синонімами і позначають різні предмети дослідження. У вітчизняній науковій і публіцистичній літературі поняття «комунікація» вживається у всіх наведених значеннях, часто як їх синонім. Оскільки поняття «зв'язок», «спілкування», «взаємодія», «передача інформації», «повідомлення», «засіб зв'язку» тощо мають різне смислове наповнення, поняття «комунікація» часто вживається як описове, приймаючи різні значення навіть в межах одного тексту. Частково причини ототожнення варто шукати в тому, що поняття «комунікація» як синонімічне «спілкуванню» було кальковане з іноземної наукової літератури. Не можна виключати і дію своєрідної «моди» на дане поняття. Це призводить до того, що в кожному окремому випадку, коли комунікативна культура виступає як предмет дослідження, слід чітко визначати предметне поле останнього.

При дослідженні комунікативної культури в контексті педагогічної науки необхідно врахувати той факт, що інтенсивне дослідження «комунікативної проблематики» в сучасному суспільстві обумовлено розвитком засобів масових комунікацій, які, завдяки наявним технологічним можливостям створили нові умови функціонування інформації і змінили сам характер «інформаційно-комунікативних» процесів (нерідко поняття «засоби масової інформації» і «засоби масової комунікації» вживаються як синоніми).

Науковий інтерес до комунікативної культури обумовлений насамперед розвитком «інформаційно-комунікативних» технологій в сучасному суспільстві.

На рівні культури мовлення комунікативна культура може бути визначена як «реальний процес комунікації за допомогою мови як засобу, що об'єднує комунікативно-мовленнєві акти говоріння й сприймання» [2, с.14-15].

У будь-якому випадку комунікативна культура особистості розглядається як результат інкультурації і показник «культурної адаптованості» особистості, її «вписаності» в систему культури, що дозволяє розглядати її в контексті соціально-культурних процесів.

Це має вияв: у психологічній готовності особистості до взаємодії в межах єдиного культурного середовища; мірі розуміння нею змістовного наповнення і комунікативної ролі певної системи знаків як на раціональному, так і на емоційно-чуттєвому рівнях; психологічному комфорті; можливості самореалізації особистості в межах даної культури.

Таке розуміння комунікативної культури особистості дає підстави для її співвіднесення з такими поняттями як комунікативна компетентність, комунікативні якості, комунікативне середовище.

Комунікативну компетентність вважається доцільним розглядати як рівень сформованості особистісної комунікативної культури. Це узгоджується з визначенням компетентності в науковій літературі, яка використовується в значенні «рівень майстерності», «рівень оволодіння певними вміннями, навичками», що обумовлює ефективність виконання певного виду діяльності.

Проблематику, пов'язану з формуванням комунікативної культури особистості, необхідно розглядати у співвіднесенні культури особистості і культури суспільства; таким чином, дана проблематика може бути досліджена в контексті більш широкої проблеми – інкультурації особистості. У зв'язку з цим виникають два питання: про зв'язок процесів інкультурації і соціалізації; про місце і роль педагогіки в контексті інкультурації.

У такому контексті слід визначити поняття «формування». Ми спираємося на точку зору К. Платонова, який відзначає, що поняття «розвиток особистості» включає два поняття: її визрівання і формування. Формування особистості, таким чином – це її розвиток в результаті певних впливів на неї. К.Платонов виділяє три види формування: стихійне, цілеспрямоване і самоформування [3, с. 233].

Для нас важливі два види формування: стихійне і цілеспрямоване, оскільки «самоформування» можна розглядати як різновид цілеспрямованого формування. Зміст, що вкладає К.К.Платонов у поняття «формування», близький за змістом поняттю «соціалізація». Можна співвіднести ці види формування з двома видами соціалізації: стихійною і цілеспрямованою. Процеси соціалізації та інкультурації можуть розглядатися як різні складові цілісного процесу формування особистості.

Так К.Платонов пише: «Стихійне формування особистості – це формування її в результаті випадкових зовнішніх впливів. Воно не тільки існує, воно відграє домінуючу роль в формуванні будь-якої особистості. Запрограмувати всі впливи на особистість і забезпечити домінування її цілеспрямованого формування неможливо навіть з метою експерименту. Вулиця, однолітки, сусіди, книги – все це стихійне формування особистості. Результат його залежить як від особливостей формуючих впливів, так і від процесуальних особливостей особистості» [3, с. 233].

Звідси випливає важливе теоретичне положення про те, що завданням педагогіки є «педагогічний супровід» формування особистості. Завдання тут полягає не в тому, щоб «усунути стихійне формування особистості, а в тому, щоб регулювати його у необхідному напрямку... Це психолого-педагогічний прийом називається психологічним загартовуванням» [3, с. 234].

Особливу увагу треба приділити комунікації як зв'язку, що дає підстави розглядати культуру як систему. Культура особистості формується в процесі життєдіяльності людини, шляхом освоєння нею навколишнього світу, пристосування доквілля до своїх потреб [1, с. 9-10].

Людина є членом різних спільнот, і її зв'язок із суспільним оточенням має не однобічний, а різнобічний характер. Звідси кожна людина має змогу використовувати для свого самовизначення різноманітні елементи, які впливають з численних її зв'язків із суспільним середовищем, що складає зміст ідентифікації індивіда [5, с. 38].

У «вертикальному» зрізі процес інкультурації (в контексті ціннісного підходу) може бути простежений на трьох взаємопов'язаних рівнях: макро-, мікро- та індивідуальному рівнях.

У цьому плані важливим виявляється аналіз культурних цінностей як на макро-, так і на мікрорівні. У сучасному суспільстві на макрорівні слід звернутися до таких комунікативних систем, як ЗМІ й Інтернет і до такого явища, як масова культура. Адже цінності в «макросоціумі» і в «мікросоціумі» можуть розрізнятися. Наприклад, сімейні цінності можуть не збігатися з цінностями, які людина сприймає через ЗМІ. На рівні міжгрупової взаємодії це може виглядати як неспівпадіння цінностей окремих субкультур, як протиріччя, наприклад, між тими цінностями, що намагається вчитель привити у класі, і тими, що функціонують у «двірських» групах. Але це слід розглядати не просто як незбіг цінностей на «макрорівні»: тут треба простежувати «вертикаль», в якій цінності «макрорівня» можуть бути проекцією цінностей «макрорівня». Так, наприклад, ті цінності «престижу», які функціонують у суспільстві в цілому і розповсюджуються завдяки ЗМІ, можуть утруднювати функціонування спільностей на «макрорівні», якщо в них розділяються інші цінності (у цьому плані часто говорять, наприклад, про падіння престижу знань і труднощі школи у формуванні пізнавальних потреб учнів).

У контексті співвідношення «макро-» і «макрорівнів» також виділяють первинну та вторинну соціалізацію [5, с. 47]. У процесі первинної соціалізації (сім'я, однокласники, локальна спільнота) конструюється перший, базисний світ індивіда. Вторинна соціалізація індивіда також відбувається у безпосередніх контактах, але в межах різноманітних інституційних утворень, де інтеракції між індивідами виступають у певних ролях. Таким чином, головна функція вторинної соціалізації полягає у вивченні та засвоєнні індивідом багатьох різних соціальних ролей. Це означає, що під час вторинної соціалізації дорослий індивід залучається до певної множини можливих світів. У процесі вторинної соціалізації виникають і функціонують часткові ідентифікації,

які не обов'язково можуть гармонізуватися одна з одною. У дитячих чи ділових іграх умовне прийняття індивідом на себе ролі інших є ключовим моментом. Якщо прийняття ролі тільки претендує на її програвання, то виконання ролі пов'язане з рольовою поведінкою індивіда. Приналежність індивіда до багатьох спільностей можуть створювати протилежні ідентифікації, які ускладнюють формування єдиного й зв'язного образу власного Я. Цьому може сприяти також неузгодженість ціннісно-нормативної системи суспільства [5, с. 48-50].

При вирішенні проблеми формування комунікативної культури особистості необхідно враховувати такі чинники: «комунікативна поінформованість» особистості, ціннісні орієнтації особистості; комунікативна поведінка особистості.

«Комунікативна поінформованість» особистості виявляється в кругозорі, ерудиції, обізнаності з приводу різноманітних явищ, пов'язаних із комунікативною культурою, як з точки зору наукового знання, так і з точки зору життєвого досвіду, винесеного з традицій, звичаїв, безпосереднього спілкування людини з іншими людьми, із засобів масової інформації.

Ціннісні орієнтації відбивають «культурну мотивацію» особистості і тому найбільш яскраво виявляються саме в ситуаціях вибору. Ціннісні орієнтації можна розглядати як показник загальної культури особистості, що виявляється в комунікаціях особистості. Разом з тим, комунікація є середовищем, у якому відбувається формування ціннісних орієнтацій.

Взаємодії особистостей на рівні ціннісних орієнтації відповідає об'єктивна система культурних цінностей суспільства. Ця система не є нерухомою, а постійно знаходиться в русі, у якому існують елементи боротьби, конкуренції, спонтанної поведінки. Кожна група, прошарок суспільства, сфера діяльності, покоління, історичний період має свої системи цінностей. «Хоча соціальне ціле прагне до встановлення максимально монолітної системи цінностей, умовою нормального життя і розвитку цього цілого є різноманіття ціннісних орієнтацій. Різноманіття систем

цінностей служить природною базою для індивідуалізації особистості, а тому система, що забезпечує таке різноманіття, володіє, крім всього іншого, найбільшою стійкістю» [4, с. 176].

При розгляді взаємовідносин «макросередовище – мікросередовище – особистість» вказувалось, що конфлікт цінностей між різними субкультурами не завжди коректно розглядати як горизонтальний. Наприклад, цінності престижу, що наявні в мікросоціумі і активно пропагуються як культурні цінності, можуть віддзеркалюватися у певних дозвіллевих групах, що є доказом того, що в умовах «вільного вибору» функціонують саме ці цінності. В інших спільностях (сім'ї, школі) можуть функціонувати інші цінності, які не збігаються з вищезазначеними цінностями. В такому випадку хоча зовнішньо можна розглядати конфлікт цінностей у «горизонтальному» зрізі – між субкультурами, насправді тут може виявитися конфлікт «вертикального» порядку – цінності певної спільності не збігаються з цінностями, що функціонують на макрорівні. Наприклад, на рівні макросоціуму може прививатися думка, що для матеріального достатку не обов'язково гарно вчитися (показовим є в цьому плані поява таких книжок, як «Хочеш бути розумним і багатим – не ходи в школу»), а на рівні сім'ї і школи – думка про те, що треба гарно вчитися. Так, наприклад, падіння престижу знань може виступати як конфлікт між цінностями «мікро-» і «макрорівня».

Розглядаючи проблему формування комунікативної культури, наприклад, (рівень «спілкування») необхідно враховувати, що особистість є членом інших спільностей. У зв'язку з цим виникає необхідність розглядати проблеми спілкування між людьми не самі по собі, а в тому контексті, що людина часто виступає у цьому спілкуванні як представник тієї чи іншої спільності, тобто, на рівні міжгрупових відносин.

Сприйняття людиною інших людей залежить від того, як вона їх класифікує за їх приналежністю до тієї чи іншої групи чи за їх фізичними характеристиками (стать, вік, колір шкіри). Однак, ці два типи категоризації істотно розрізняються, оскільки в останньому мова йде про соціальну реальність і про нескінченну розмаїтість типів людей, що складають

суспільство. Стереотипи, що створюються таким чином, часто породжують досить умовне і спрощене уявлення про інших людей. Такі стереотипи виникають на основі минулого досвіду, часто досить обмеженого і як висновки в умовах обмеженої інформації. Стереотипи рідко бувають результатом особистого досвіду, найчастіше вони здобуваються людиною від тієї групи, до якої вона належить, в дошкільному і молодшому шкільному віці найчастіше від батьків, учителів, а також із засобів масової інформації, що звичайно дають спрощене уявлення про ті групи людей, про які особистість не має власної інформації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У контексті вищезначеного виникає необхідність формування навичок сприйняття інформації, уміння конструювати вербальні копії візуальних образів, розуміти семантичні особливості і, в кінцевому результаті, більш компетентно і вільно користуватися інформаційними потоками.

Список використаних джерел

1. Безклубенко С. Д. Теорія культури. К.: КНУКіМ, 2002. 324 с.
2. Конечкая В. П. Социология коммуникации. М.: Международный университет бизнеса и управления, 2007. 304 с.
3. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. М.: Наука, 2001. 255 с.
4. Соколов А. В. Социальные коммуникации: Учеб.-метод. пособие. М.: ИПО Профиздат, 2001 (Современная библиотека; Вып. 16). Ч. 1, 2001. 221с.
5. Соколов Э. В. Свободное время и культура досуга. Л.: Профиздат, 1997. 207 с.

References

1. Bezklubenko S. D. Teoriya kul'tury`. K.: KNUKiM, 2002. 324 s.
2. Koneczkaya V. P. Socy`ology`ya kommuny`kacy`y`. M.: Mezhdunarodnyj uny`versy`tet by`znesa y` upravleny`ya, 2007. 304 s.
3. Petrovsky`j A. V. Ly`chnost`. Deyatel`nost`. Kollektv`v. M.: Nauka, 2001. 255 s.

4. Sokolov A. V. Socy'al'nye kommuny'kacy'y': Ucheb.-metod. posoby'e. M.: Y'PO Profy'zdat, 2001 (Sovremennaya by'bly'oteka; Выр. 16). Ch. 1, 2001. 221 s.
5. Sokolov Э. V. Svobodnoe vremya y' kul'tura dosuga. L.: Profy'zdat, 1997. 207 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Ткаченко Лариса Василівна, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри педагогіки
*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»*
e-mail: larisa_tkachenko_80@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Ткаченко Лариса Васильевна, кандидат филологических
наук, доцент кафедры педагогики
*ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»*
e-mail: larisa_tkachenko_80@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Tkachenko Larisa V., Ph.D., associate professor, department of
pedagogics, *Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State
Pedagogical University*
e-mail: larisa_tkachenko_80@ukr.net

УДК 377.8+378

ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ТЕРМІНА «КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ» У ПАРАДИГМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Прудникова Т. І.

*У статті зроблено аналітичний огляд представлених у
науковому колі концепцій щодо тлумачення сутності, змісту й
складових комунікативної компетенції та комунікативної
компетентності вчителя. Актуальність теми увиразнює*